

شیوه‌های تربیت اخلاقی فرزندان با تأکید بر نامه ۳۱ نهج البلاغه

فاطمه علی محمدی قلعه کهنه^۱

چکیده

دنیای معاصر بیش از هر زمان دیگری با مشکلات اخلاقی مختلفی مواجه است. مراد از تربیت اخلاقی فرآیند ایجاد و پرورش فضائل اخلاقی در فراگیری و کوشش برای بازداشتن آنها از رذایل اخلاقی در مقام نظر و عمل است. با توجه به اهمیت تربیت اخلاقی، پرداختن به مباحث مربوط به اخلاق و تربیت اخلاقی، از جایگاه رفیعی برخوردار است. امام علی (ع) نکات برجسته‌ای را درباره تربیت اخلاقی فرموده است. پژوهش حاضر می‌کوشد با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به واکاوی ضرورت تربیت اخلاقی و مراحل و روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه نهج البلاغه بپردازد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که امام علی (ع) مراحل تربیت اخلاقی را بر اساس مراحل اخلاق به سه دوره هفت ساله تقسیم کرده است و روش‌های تربیت اخلاقی در نهج البلاغه عبارت‌اند از: روش الگوگیری، محبت، داستان، تشویق و تنبیه و مثل. الگوبرداری از سیره حضرت علی (ع)، بهره‌گیری از روش‌های تربیت اسلامی و پرورش نسل صالح می‌تواند راهگشای سعادت دنیوی و اخروی باشد.

واژگان کلیدی: اخلاق، تربیت اخلاقی، فرزندان، نهج البلاغه

مقدمه

اصلی‌ترین کار برای تحول و ارتقای فرهنگی جامعه، ارتقای فرهنگ دینی در خانواده است. دین مبین اسلام به عنوان برنامه‌ای جامع و مدون؛ دستورهای دقیق و منظمی را برای سعادت دنیوی و اخروی انسان‌ها ارائه نموده است. خانواده اولین و برجسته‌ترین جایگاهی است که فرزندان با توجه به نوع و پرورش والدین، فرآیند اجتماعی شدن را آغاز می‌کنند. در خانواده والدین، اصول خود را برای تربیت و پرورش فرزندان به کار می‌گیرند تا انسان نوعی خود را در قالب تربیت و پرورش فرزندان به فعلیت درآورند. تربیت، فراهم آوردن محیط و زمینه مناسب شناخت، رشد و شکوفاسازی استعدادها و توانایی‌های افراد است. لذا یکی از مسائل مورد توجه ادیان و مکاتب الهی که رسالت خود را انسان سازی اعلام کرده‌اند مسئله تربیت انسان است.

تربیت یک مسأله عادی و سطحی نیست و نمی‌توان به سادگی از کنار آن گذشت یا اینکه به آن کم توجه بود بلکه آنقدر حائز اهمیت است که برای هر بخش آن توصیه‌ها و سفارش‌های فراوانی در کتب روایی به قلم پیشینیان و معاصران و گاه به صورت سخنرانی درآمده است. اینکه در برخوردهای روزمره خود با فرزند چگونه رفتار کنیم یا به چه ادبیاتی به درخواست‌هایش جواب دهیم نیاز به آموزه‌هایی داریم که منابع آن در اخبار و روایات معصومین ریشه دارد. یکی از روش‌های تربیت، تربیت اخلاقی است. تربیت اخلاقی به عنوان یکی از جلوه‌های متعالی تعلیم و تربیت در قرآن که هدف اساسی آن رشد اخلاق افراد است. به گونه‌ای که آنان را افراد نیک و خیر به بار می‌آورد، امری است که مربیان و معلمان ناچارند مستقیم یا غیرمستقیم مورد توجه قرار دهند. جامعه امروز دچار بحران هویت معنویت شده، از این رو امروزه نیاز بیشتر به تزکیه و پرورش با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات به مراتب بیشتر از نیاز به تعلیم و آموزش است. در ارتباط با تربیت اخلاقی مطالعات متعددی انجام شده است. از جمله: بوسلیکی (۱۳۹۶) عوامل رشد اخلاقی کودکان در بافت خانواده و اصفهانی (۱۳۹۷) در کتاب مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کودکان در خانواده، به عوامل رشد اخلاقی از نظر روانشناسی و جایگاه تربیت اخلاقی اشاره کرده است. اما تا کنون مطالعه‌ای در زمینه روش‌های تربیت اخلاقی فرزند با تأکید بر نامه ۳۱ نهج البلاغه انجام نشده است. در پژوهش حاضر روش‌های تربیت اخلاقی فرزند با توجه به نامه ۳۱ نهج البلاغه بررسی شده و برای نیل به این هدف پرسش‌های زیر بررسی می‌شوند.

۱. تربیت اخلاقی و ضرورت آن در اندیشه امام علی (ع) چگونه است؟
۲. مراحل رشد تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) چگونه است؟
۳. با توجه به سیره و کلام امام علی (ع) چه روش‌هایی را برای تربیت اخلاقی فرزندان می‌توان ارائه داد؟

۱. مفهوم و ضرورت تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی

منظور از تربیت اخلاقی چگونگی بکارگیری و پرورش استعدادهای درونی انسان در راه رشد و تثبیت صفات پسندیده اخلاقی و نیز شکوفا کردن ظرفیت‌ها برای انجام رفتار پسندیده اخلاقی و دوری از ردایل اخلاقی بر اساس دستورات قرآن و مضامین بلند نهج البلاغه است.

واژه‌های اخلاق و تربیت اخلاقی از نظر بعضی از متفکران شیعه، فرآیندی است که منجر به ایجاد عادت، طبیعت ثانوی و یا ملوکاتی که با اختیار و تلاش پیگیر در روح بشر به وجود می‌آید. فطرت، (مطهری، ۱۳۶۱: ۷۴-۷۵) تربیت اخلاقی از مهم‌ترین اهداف بعثت پیامبران بوده است و جایگاه ویژه‌ای در قرآن و فرهنگ اسلامی و سیره کلام معصومین (ع) دارد؛ این بحث بویژه مورد توجه خاص قرآن و نیز امام علی (ع) قرار گرفته و کم‌تر خطبه و نامه‌ای را می‌توان یافت که در آن حضرت علی (ع) سخن از مسائل اخلاقی به میان نیاورده باشد. روش‌های مشترک تربیت اخلاقی در قرآن و نامه ۳۱ نهج البلاغه، (رستمی و دیگران، ص ۳)

با نگاهی به دیدگاه‌ها و سیره امام علی (ع) روشن می‌شود که در نظام تربیت اسلامی، هدف نهایی از تربیت اخلاقی فرزند، رسیدن به مقام اطاعت و عبودیت الهی است که این هدف نهایی تربیت انسانی است که مطیع پروردگار و تسلیم آستان او باشد. تربیت فرزند در نهج البلاغه، (کریمی، ص ۶)

امروزه تربیت اخلاقی دستخوش دگرگونی‌هایی شده است؛ از این رو تعریف عارفان و اندیشمندان اخلاقی پیشین اعم از مسلمان و غیرمسلمان از اخلاق و تربیت اخلاقی با آنچه اکنون با این نام خوانده می‌شود متفاوت است. این اختلاف نظر به زمان شروع تربیت اخلاقی مربوط می‌شود. بررسی تعاریف تربیت اخلاقی نشان می‌دهد بیشتر اندیشمندان، تربیت اخلاقی را به دوره خاصی محدود نمی‌دانند؛ اما به دلیل درک متفاوت از مفهوم تربیت اخلاقی درباره سن آغاز تربیت اخلاقی، اختلاف نظرهایی دارند. تأثیر والدین بر رشد اخلاقی کودکان، (اسمتانا، ۱۹۹۹م، ص ۸۵)

با توجه به اینکه در قرآن کریم درباره زمان شروع کودکی آشکارا سخنی به میان نیامده و در بعضی از آیات، لفظ طفل به کار رفته و به روند خلقت انسان توجه شده است، به نظر می‌رسد از دیدگاه قرآن آغاز کودکی، زمان انعقاد نطفه و پایان آن بلوغ است؛ تربیت فرزند با رویکرد فقهی، (اعرافی، ۱۳۹۳، ص ۵۷) در حالی که بر اساس دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه، دوره ی کودکی از تولد تا ۱۲-۱۳ سالگی را در بر می‌گیرد و به مرحله کودکی اولیه (شیرخوارگی: از تولد تا ۲ سالگی)، کودکی میانه (۲ تا ۷ سالگی) و کودکی پایانی (۷ تا ۱۲-۱۳ سالگی) برای آن در نظر گرفته شده است. روان‌شناسی در نهج البلاغه، (آذربایجانی و شجاعی، ۱۳۹۳، ص ۱۰۷)

تربیت اخلاقی از نظر قرآن

به عقیده شهید مطهری در صفحه ۲۷ کتاب تعلیم و تربیت در اسلام، آنجا که قرآن صحبت از تزکیه می‌کند، بیشتر به پرورش و تربیت است. تعلیم و تربیت در اسلام، (مطهری، ص ۲۷) در آیه ۲ سوره جمعه پس از تزکیه به تعلیم کتاب و حکمت اشاره می‌کند. «وَهُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ

يُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»؛ اوست که در میان مردم بی‌سواد، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بخوانند و آنان را از آلودگی‌های فکری و روحی پاک‌تان کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد و آنان بقین پیش از این در گمراهی آشکار بودند.^۱

و این بدان معناست که اساس تربیت و پرورش، دانایی علم و حکمت است. دانشی که ریشه در علم دینی دارد و لذا حدیث شریف نبوی می‌فرماید: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ» تحصیل دانش بر هر مرد و زن مسلمانی واجب است. اصول کافی، (کلینی، ج ۱، ص ۳۰) تشویق و ترغیبی به رهپویان راه علم و دانش و رهپویان قله کمال است. در آیه ۱۵ سوره احقاف اشاره شده که والدین به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در تربیت اخلاقی کودکان می‌توانند به وسیله توبه، ایمان به خدا و تسلیم امر خدا بودن، نیکی به والدین، دعا و طلب خیر، الهام عملی خداوند در شکر نعمت‌ها و اصلاح فرزندان و شکر نعمت‌های مادی و معنوی در تربیت اخلاقی کودکان خود تأثیر مثبت بگذارند. تفسیر المیزان، (طباطبایی، ص ۳۰۵)

تربیت اخلاقی از منظر روایات

در مقام تربیتی اسلام، تعالیم قرآن و سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) همواره سرمشق‌های علمی و عملی بوده است و توصیه‌هایی را بیان داشته‌اند. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «أَدَبُنِي رَبِّي بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ» خداوند مرا به تمام صفات پسندیده ادب نمود. ارشاد القلوب، (دیلمی، ترجمه سگلی نهاوندی، ج ۲، ص ۴۲۸) در روایات فراوانی در مورد تربیت اخلاقی سخن به میان آمده است؛ از جمله روایات مرتبط با آموزش فضایی مانند عدالت، بردباری، شجاعت، عفت، پاکدامنی، راستگویی و مهرورزی. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: فرزندان خود را زیاد ببوسید، زیرا به خاطر هر بوسه خداوند مقامی در بهشت به شما می‌دهد و فاصله هر مقام با مقام بعدی پانصد سال راه است. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، (طبرسی، ص ۲۲۰) بر این اساس والدین با محبت به کودک در عمل، مهرورزی را به آنها آموزش می‌دهند.

در روایتی امام کاظم (ع) می‌فرماید: «خوب است بچه در کودکی بازیگوش باشد تا در بزرگسالی بردبار شود؛ سپس فرمودند: شایسته نیست که جز این باشد». اصول کافی، (کلینی، ج ۶، ص ۵۱) در توضیح این حدیث می‌توان گفت: بازی و بازیگوشی در کودکی یکی از ابزارهای تربیت است. کودک از طریق بازی خیلی از مسائل اخلاقی که مشاهده کرده را به نمایش می‌گذارد. از طرفی یکی از ویژگی‌های بازیگوشی تحرک آزاد کودک است که این تحرک باعث کسب تجربه‌های اخلاقی می‌شود.

کودک در بازی نقش‌های مختلفی می‌گیرد، بدون دخالت مستقیم بزرگسالان فکر می‌کند و برای مسائل خود راه حل پیدا می‌کند و به شکست‌ها توجهی ندارد و رد می‌شود ولی کودکی که دائم امر و نهی می‌شود و بزرگترها در بازی او دخالت می‌کنند با کمترین شکست ناراحت می‌شود. امکان تربیت اخلاقی کودکان تا ۷ سال بر اساس آموزه‌های اسلام، (مهدی پارسا و دیگران، ص ۱۲ و ص ۱۳)

ضرورت تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع)

حضرت علی (ع) با آگاهی از اهمیت تربیت به موقع فرزندان، از پدران و مادران می‌خواهد پیش از آنکه کار تربیت فرزندشان دشوار شود و گرفتار انحراف و فساد شوند و به تربیت آنان همت گمارند و هیچ فرصتی را از دست ندهند. آن حضرت در نامه خویش به فرزندش امام حسن (ع) در این باره چنین می‌فرماید: «...ای بنی انی لما رأیتنی قد بلغت سنا و رأیتنی از داد و هانا بادر بوصیتی الیک و اوردت خصالاً منها قبل ان یعجل بی اجلی دون ان افضلی الیک بما فی نفسی...»، پس در تربیت تو شتاب کردم پیش از آنکه دل تو سخت شود و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد، تا به استقبال کارهایی بروی که صاحبان تجربه، زحمت آزمون آن را کشیده‌اند و تو را از تلاش و یافتن، بی‌نیاز ساخته‌اند. نهج البلاغه، (دستی، ص ۵۷۳-۵۲۱)

ضرورت بررسی موضوعات مربوط به اخلاق و نقش بنیادی و اساسی آن در بهبود وضع انسان‌ها بر کسی پوشیده نیست. اهمیت بحث تربیت اخلاقی از سویی به جایگاه اخلاق در نظام اجتماعی و نقشی که اخلاق فاضله می‌تواند در سعادت فردی و اجتماعی انسان داشته باشد مربوط می‌شود و از سویی دیگر به ارتباط و در هم تنیدگی شدید اخلاقی و تربیت مرتبط است. اخلاق در نهج البلاغه، (فرمehنی فراهانی، ص ۲۴)

امیرالمؤمنان علی (ع) می‌فرماید: «مُقَارَبَةُ النَّاسِ فِي اخْلَاقِهِمْ أَمْنٌ مِنْ غَوَائِلِهِمْ» نزدیک بودن با مردم در اخلاق‌شان موجب ایمنی از کینه‌ها و کدورت‌های آن‌هاست. امام علی (ع) به منزله اولین کسی که درباره مکارم اخلاق دست به نگارش زده، اخلاق را شکوفا شدن تمام ابعاد مثبت انسانی می‌داند که از حدود خوش‌رویی و نرمی در برخورد با هم‌نوعان فراتر رود و به انسان در رسیدن به هدف اعلای زندگی کمک کند. طبق دیدگاه امام علی (ع): «گران‌بهاترین چیزی که پدران برای فرزندان‌شان به ارث می‌گذارند ادب است». شرح غررالحکم و دررالکلم، (خوانساری، ج ۶، ص ۳۵۳)

امام ثمره تربیت صحیح را «پرورش فرزند صالح» و پیامدهای بی‌توجهی به امر خطیر تربیت را «رشد یافتن فرزند ناصالح دانسته و برای هر یک از این دو، آثار و نتایج مثبت و منفی برشمرده است. از دیدگاه آن حضرت، فرزند صالح مایه انس و آرامش والدین است. امام فرزند صالح را به نیکوترین یادگار بلکه برابر همه یادگارهای باقی مانده از والدین معرفی می‌کند و هم چنین آن حضرت به آثار سوء و پیامدهای منفی و پرورش فرزند ناصالح اشاره کرد که فرزند ناصالح را مایه نابودی شرف و بلندی و رتبه پدران و موجب بدنامی پیشینیان خود می‌خواند. تأملی درباره جایگاه مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کودکان در خانواده، (اصفهانی، ص ۵).

۱. مراحل رشد تربیت اخلاقی از نظر امام علی (ع)

امام علی (ع) در مبحث تربیت اخلاقی، کودکی را به ۳ دوره هفت ساله تقسیم کرده است، دوران کودکی، دوران تقسیم شاکله و تکوین شخصیت انسانی است و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به همین دلیل است که گفته‌اند، کودک در پنج سالگی، نسخه کوچکی از شخص جوانی است که بعداً خواهد بود در این دوره باید با رعایت اصول تعلیم و تربیت و سازگاری‌های مناسب، بهره‌گیری از روش‌های دموکراتیک، پرهیز از برخوردهای قهری، تکیه بر ارزش‌های انسانی و ملاک‌های عاطفی به پرورش رشد مهارت‌ها و استعداد‌های

گونگون چون بی اعتنایی، توبیخ، محروم کردن و ... قابل اجراست و نتیجه‌ای که در پی خواهد داشت هدایت است نه فرو بردن خشم. سبک تربیتی امام رضا (ع) در تربیت کودکان، (شریفی، لطفی تادیکلانی، ص ۲۲-۲۳)

تربیت از طریق دعا و نیایش

از دیدگاه امام علی (ع) یکی از روش‌های تربیت از سان، دعا و نیایش است و دعا و نیایش را می‌توان، گرایش روح به مبدأ هستی دانست.

امام علی (ع) در نامه خود به امام حسن (ع) می‌فرماید: «وَأَعْلَمُ أَنَّ الَّذِي بِيَدِهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ أَذِنَ لَكَ فِي الدُّعَاءِ» و اجابت آن را به عهده گرفته است، تو را فرمان داده است که از او بخواهی تا عطا کند. نهج البلاغه، (دستی، نامه ۳۱، ص ۵۲۸) در همین زمینه امام محمد باقر (ع) می‌فرماید: «چون پسر، به سه سالگی رسید به او بگویند: هفت مرتبه بگو «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» پس رهایش کنند تا سه سال و هفت ماه بیست روز کامل شود و پس باید به او بگویند هفت مرتبه بگو «مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ» و او را رها کنند تا ۴۰ سال او تمام شود آن گاه باید به او بگویند هفت مرتبه بگو «صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ» سپس رهایش کنند تا پنج سال او تمام شود و آن گاه از او بپرسند دست چپ و راستش کدام است؛ اگر شناخت باید صورتش را سمت قبله برگردانند و به او بگویند سجده کن، پس رهایش کنند تا ۷ سال او تمام شود. پس وقتی ۷ سال او تمام شد باید به او بگویند: صورت و دو دست را بشوی. وقتی آن دو را شست باید به او بگویند: نماز بخوان پس رهایش کنند تا نه سال او تمام شود، وقتی تمام شد وضو به او یاد داده و بر ترک به آن تنبیه و به نماز امر و بر (ترک) آن تنبیه شود. وقتی وضو و نماز را یاد گرفت خداوند او و پدر و مادرش را می‌آمرزد ان شاء الله». من لا يحضره الفقيه، (ابن بابویه، ج ۱، ص ۲۸۱)

با توجه به این توضیحات یکی از روش‌های تربیت در اندیشه امام علی (ع) تربیت از طریق دعا و نیایش است. شهید مطهری در این زمینه بیان می‌کند: اگر انسان علاقه‌مند به تربیت خودش و فرزندانش به تربیت اسلامی است و یا می‌خواهد افرادی را تربیت کند واقعاً باید به مسأله دعا و نیایش و عبادت اهمیت بدهد. اصلاً مسأله عبادت، قطع نظر از اینکه پرورش یک حس (میل) است، تأثیر زیادی در سایر نواحی انسان دارد. این است که بزرگان همیشه توصیه می‌کنند هر مقدار کار زیاد داری شبانه روز یک ساعت را برای خودت بگذار، این ساعت با اینکه برای خودت است. ضرورت دارد و لازم است و آن ساعت‌هایی که برای غیر خود است (با اینکه مفید و لازم است) جای آن را پر نمی‌کند، حالا یک ساعت که می‌گویند حداقل است، یک ساعت یا بیشتر در شبانه روز انسان واقعاً برای خودش بگذارد؛ یعنی در آن لحظات برگردد به خودش. خودش را هر چه هست از خارج ببرد؛ درون خویش و به خدای خودش بازگردد و در آن حال فقط و فقط او باشد و خواب خودش و راز و نیاز کردن و مناجات با خدای خودش و استغفار کردن، خود استغفار یعنی محاسبه نفس کردن، حساب کشیدن از خود. تعلیم و تربیت در اسلام، (مطهری، ص ۲۲۷)

تربیت از طریق استفاده از مثل

از دیدگاه امام علی (ع) یکی از روش‌های تربیت، استفاده از ضرب‌المثل است. مَثَل بیان یک موضوع به صورت دیگری است، به نوعی که میان آن دو شباهت باشد و با ذکر آن موضوع روشن‌تر می‌شود. مفردات الفاظ قرآن، (راغب اصفهانی، ص ۴۶۲) مَثَل از تلخی پند می‌کاهد و با الفاظ کم، معانی بسیاری را می‌رساند و با زبانی محسوس و قابل لمس، مسائل پیچیده را مطرح می‌سازد.

قرآن، از مَثَل برای بیان حقایق و روشن نمودن مفاهیم استفاده کرده است. از آن‌جا که قرآن نازل شده است تا انسان را تربیت کند و عقول را از آمیختگی به محسوسات و تخیلات به درک مقولات و حقایق برساند بیشتر آیات، مَثَل یا همانند مَثَل است. امام علی (ع) می‌فرماید: «فَقَدْ جَرَيْتُمُ الْأُمُورَ وَ ضَرَبْتُمُوهَا وَ عَظَّمْتُمْ بِمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَ ضُرِبَتِ الْأَمْثَالُ لَكُمْ» پس شما در امور حوادث روزگار تجربه تلخ آموختید و از تاریخ گذشتگان پند گرفتید؛ مَثَل برای شما زده‌اند. نهج البلاغه، (دستی، خطبه ۱۷۶، ص ۳۳۶)

با توجه به این توضیحات یکی از روش‌های تربیت اخلاقی در اندیشه امام علی (ع) استفاده از مَثَل است.

نتیجه گیری

با توجه به مفهوم تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) چنین برداشت می‌شود که تربیت اخلاقی به منزله یکی از اجزای تربیت دینی، در همان ابتدای کودکی اهمیت دارد؛ زیرا بر اساس مستندات ارائه شده، در انسان از همان آغازین لحظه‌های تولد مراتبی از عمل اخلاقی مطرح است. این اعمال ممکن است در قالب آداب، بیان شده باشد اما به دلیل آنکه ادب، برخاسته از اخلاق است، تأدیب نه تنها به دوران اولیه زندگی اختصاص ندارد بلکه در همه مراحل زندگی انسان وجود دارد و خود جزئی از تربیت اخلاقی است. در این قسمت نتایج تحصیل داده‌های پژوهشی در مورد هر یک از سؤال‌های پژوهشی ارائه می‌شود.

ضرورت تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) چگونه است؟

تحلیل منابع محتوای دیدگاه‌های تربیتی امام علی (ع) نشان داد که تربیت اخلاقی چگونگی به کارگیری و پرورش استعدادهای درونی انسان است. در راه رشد و تثبیت صفات پسندیده اخلاقی و شکوفا کردن ظرفیت‌ها برای انجام رفتار پسندیده و به صورت ملکه در آمدن دینی ویژگی برای انسان است. حضرت علی (ع) با آگاهی از ضرورت تربیت اخلاقی و اهمیت به موقع آن از پدران و مادران می‌خواهد برای جلوگیری از انحراف و فساد در تربیت آن‌ها بکوشد. بر اساس سخنان امام علی (ع) موارد زیر اصول اخلاقی امام علی (ع) را در تربیت کودکان تشکیل می‌دهد.

۱. اصل اعتدال

۲. اصل تدرج و تمکن

۳. اصل تسهیل

۲. مراحل رشد تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) چیست؟

امام مراحل تربیت اخلاقی را بر اساس مراحل اخلاق به ۳ سال تقسیم کرده است: کودک تا ۶ سال آزاد است و باید بر او آسان گرفته شود و هفت سال تحت تأدیب قرار گیرد و هفت سال به کار گمارده شود و در هر مرحله متناسب با اخلاق در آن مرحله ویژگی‌ها و دستورالعمل‌های خاصی را بیان کرده است. روش‌های تربیت اخلاقی از نظر امام علی (ع) برای تربیت اخلاقی کودک عبارت است از: روش الگوگیری، روش محبت، روش داستان، تشویق، تنبیه و مثل و... در حقیقت امام علی (ع) بیان اهداف و اصول و روش‌های تربیت اخلاقی، زمینه را برای تربیت کودکان در محیط خانواده فراهم کرده است. چرا که از نظر ایشان خانواده در تربیت نقش اساسی دارد.

نکته آخر اینکه خانواده خود از عوامل تأثیرگذار محیطی در تربیت فرزندان است که می‌تواند از راه ارتباطات اجتماعی زمینه دوست‌یابی شایسته را برای فرزندان فراهم آورد. این میان سخنان گوهریار امام علی (ع) درباره تربیت فرزند ره توشه‌ای عظیم در راه دستیابی به امری خطیر است. انسان با الگو برداری از سیره ایشان و به کار بردن روش‌های اسلامی و تربیت نسل صالح، می‌تواند به سعادت دنیوی و اخروی دست یابد.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، چاپ دوم، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پرورشی امام خمینی (ره) بی تا.
۲. اسلامی، احمد، **"اصول اساسی در پرورش اخلاقی با تاکید بر دیدگاه امام علی (ع) مجموعه مقالات همایش تربیت درسیره کلام امام علی (ع)"**، مرکز مطالعات اسلامی، کتاب چهاردهم، ۱۳۷۹ هـ. ش.
۳. اصفهانی، مریم، **"مسائلی درباره ی جایگاه و مؤلفه های تربیت اخلاقی کودکان در خانواده"**، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، ۱۳۹۷ هـ. ش. شماره ۳۱.
۴. اعرافی، علیرضا، **تربیت فرزند با رویکرد فقهی**، قم: مؤسسه ی اشراق و عرفان، ۱۳۹۳ هـ. ش.
۵. امیدی، محمود، الهی قمشی، فضل الله، **"پژوهش در اصول و روش های تربیت اخلاقی کودکان از دیدگاه امام علی (ع) و ژان ژاک دوسو"**، فصلنامه علمی ترویجی اخلاق، ۱۳۹۴ هـ. ش، شماره ۱۹.
۶. آذربایجانی، مسعود، شجاعی، محمدصادق، **روان شناسی در نهج البلاغه**، قم: پژوهشگر حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۹۳ هـ. ش.
۷. آرمند، محمد، مهرمحمدی، محمود، **"نقد و بررسی الگوهای تربیت منش لیکونا بر اساس آرای علامه طباطبائی"**، مطالعات برنامه درسی، ۱۳۸۸ هـ. ش شماره ۱۳ و ۱۴.
۸. تمیمی آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه لطیف راشدی و سعید راشدی، چاپ سوم، قم: پیام علمدار، ۱۳۹۰ هـ. ش.
۹. حسینی، ابوالقاسم، **مبانی هنری قصه های قرآن**، تهران؛ مرکز پژوهش های صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۷۹ هـ. ش.
۱۰. خوانساری، جمال الدین، محمد، **شرح غررالحکم و دررالکلم**، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۴ هـ. ش.
۱۱. **داستان راستان**، چاپ سی ام، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۰ هـ. ش.
۱۲. دیلمی، حسن بن ابی الحسن، **ترجمه سگلی نهاوندی**، علی، **ارشاد القلوب**، قم: ایران، ۱۳۷۶ هـ. ش.

۱۳. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه غلامرضا خسروی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ اول، ۱۳۷۴هـ. ش.

۱۴. رستمی، همایون و دیگران، "روش‌های مشترک تربیت اخلاقی در نهج البلاغه"، فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۳۹۷هـ. ش. شماره ۳۶.

۱۵. رضایت، غلام حسین، فاطمه، "روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی (ع)"، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۴هـ. ش. شماره ۲۷.

۱۶. شریفی، عنایت الله، لطفی دیکلانی، مهر علی، "سبک تربیتی امام رضا (ع) در تربیت کودکان"، فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، ۱۳۹۷هـ. ش. شماره ۲۳.

۱۷. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

۱۸. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۵۰هـ. ش.

۱۹. فرمینی فراهانی، محسن، اخلاق در نهج البلاغه، تهران: انتشارات آیین، چاپ دوم، ۱۳۹۰هـ. ش.

۲۰. فطرت، تهران: انجمن اسلامی دانشجویان مدرسه عالی ساختمان، چاپ سوم، ۱۳۶۱هـ. ش.

۲۱. کریمی (نوری)، بهرام، تربیت فرزند در نهج البلاغه، گرگان، انتشارات نوروزی، چاپ اول، ۱۳۹۴هـ. ش.

۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتاب اسلامی، چاپ اول، بی تا.

۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران، اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۶هـ. ش.

۲۴. محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه کودک، ترجمه عباس پسندیده، چاپ ۹، قم، مؤسسه علمی و فرهنگی الحدیث، ۱۳۹۳هـ. ش.

۲۵. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ ۵۰، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۵هـ. ش.

۲۶. موحدی پارسا، "امکان تربیت اخلاقی کودکان تا ۷ سال بر اساس آموزه های اسلام"، فصلنامه علمی- پژوهشی تربیت اسلامی، ۱۳۹۷هـ. ش. شماره ۲۶.

27. Role of parents in moral development, a social domain analyses . judith 6. Smatana the journal of moral eduvation . volume 28,n,t September 1999,p.311.